

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

Készült a TÁMOP-4.1.2-08/2/A/KMR-2009-0041 pályázati projekt keretében
Tartalomfejlesztés az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén
az ELTE Közgazdaságtudományi Tanszék,
az MTA Közgazdaságtudományi Intézet
és a Balassi Kiadó
közreműködésével

Készítette: Kövér György

Szakmai felelős: Kövér György

2011. június

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

6. hét

Munkaviszonyok és munkaviszályok

Kövér György

Tartalom

- A munkaadó-munkavállaló viszony szabályozásának történeti alakulása.
A munkanélküliség
- A tőkés-bérmunkás viszony „hozadéka” a társadalmi konfliktusokban. (Charles Tilly koncepciója)
A kollektív akciók szerepe a követelések intézményes joggá alakításában.
Formális és informális akciók. Hétköznapi ellenállás. A kollektív erőszak
- A munkaviszályok típusai és eredményességük mérése. A hivatalos és a szakszervezeti statisztika sztrájkadatai
- Egy munkaviszály „forgatókönyve”

Patriarchális liberalizmus, avagy polgári paternalizmus (Bódy, 2010)

- A törvényi keretek (1840: XVI. tc. a gyárakról; 1851, Ideiglenes utasítás a kereskedési és ipar-viszonyok szabályozásáról; 1872: VIII. tc. Ipartörvény; 1875: XXXVII. tc. Kereskedelmi tv; 1884: XVII. tc. új ipartörvény)

- A liberális felfogás morális normák révén szabályozott viszonyokat tételezett fel, a magánjog szférájába tartozó munkajog pozitív regulálása ezzel nem fért össze. Az igazságszolgáltatásra csak akkor hárult szerep, ha valaki alapjogai sérültek, vagy a konfliktusok nem oldódtak meg és bírósághoz fordult (ha természetes jogai sérülnek, akkor büntetőjogi, ha a szerződéses viszonyban zavar, akkor polgári jogi ügy). A bíróság célja a társadalmi normarendszer helyreállítása a szerződések alapján.
- Munkaviszony személyes szolgálati viszony. 'Segéd': szakképzett, munkakönyve van, állandó folytonos munka, nem áll „házi fegyelem alatt”, önállósulhat (szemben a szolgálával, napszámossal, tanonccal). Segéd és főnök kölcsönös, de nem egyenlő kötelességei, jogai, mindkettő felmondhat. Munkajogi viszályban bíróság, ill. Iparhatóság dönt.

Társadalmi integráció – a társadalombiztosítás kezdetei

- A társadalombiztosítás útjai:
  - a. munkavállalók önkéntes társulása (1870 Általános Munkásbetegsegélyző és Rokkant Pénztár)
  - b. munkáltatók intézményes gondoskodása (1884: XIV. tc. ipartrv. Minden gyártulajdonos köteles a biztonságos és egészséges munkavégzést biztosítani. Ellenőrzés: iparfelügyelet felállítása)
  - c. az állami kötelező biztosítás bevezetése:
    - 1891: XIV. tc. ipari alkalmazottak betegségi biztosítása (1891:XIII. tc. vasárnapi munkaszünet)
    - 1907: XIX. tc. Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár (OMBI)
    - 1900: Országos Gazdasági Munkás és Cselédsegélyző Pénztár;
1907: XLV. tc. beteg cselédek ingyenes gyógykezelése 45 napon át a munkaadó kötelessége (napszámokra nem vonatkozott)

A munkanélküliség (Ulicska, 2001)

- 'Munkátlanság' (Czuczor–Fogarasi, 1867) „ki munkát nem kap”; „henye, tunya, dolgozni nem szerető”
- Somogyi Manó: Munkanélküliség (Halász–Mandelló: Közgazdasági Lexikon II. 1900) különböző csoportok. Kik tudnak és akarnak is (a konjunktúra áldozatait; szezonális foglalkozások)
- A munkanélküliség statisztikája: 1890. évi népszámlálás „hely nélküli segédek” a tulajdonképpeni ipar kategóriáján belül: összes segédek és szakmunkások 14,2%-a (népszámlálás adatai az év végére vonatkoznak!)
- „Gyári napszámosok, ha hely nélkül vannak, legtöbb esetben még azt sem vallják be, hogy gyári napszámosok, mivel sehol sincsenek alkalmazva és tényleg különböző gyárakban szoktak alkalmaztatni. Ugyanez áll bizonyos mértékben a gyári munkásokra is, ha hely nélkül vannak, az iparág megjelölése nélkül legfeljebb mesterségüket vallják be”.

A munka nélküli férfisegédek ágazati megoszlása (1910)

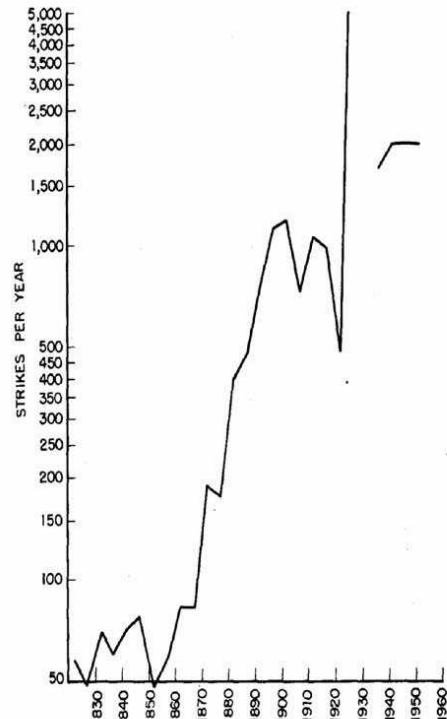
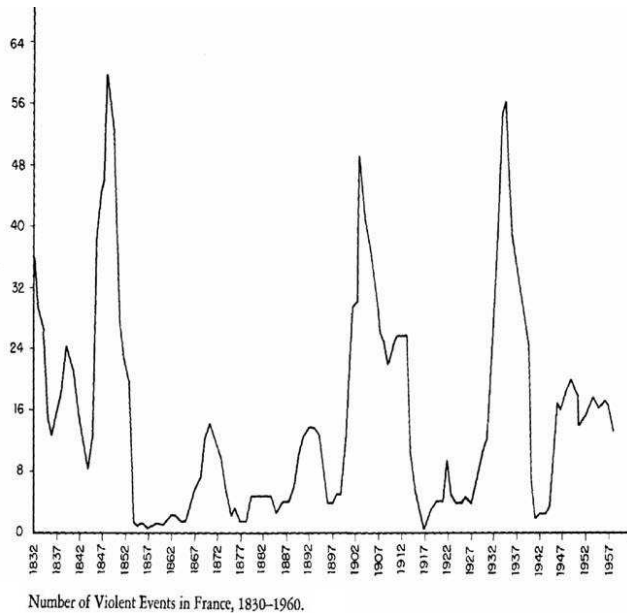
Ipari alcsoport	Kereső férfi	Munka nélkül	%	3 hónapnál több ideje	%
Ács-, asztalos-, bogván-, esztergályos-, kádársegéd	87 421	10 852	12,4	4 432	5,1
Borbély- és fodrászsegéd	12 743	1 160	9,1	568	4,5
Cipész- és csizmadiasegéd	61 070	3 800	6,2	1 908	3,1
Kocsmáros, vendéglős üzletben segéd	28 145	2 964	10,5	1 233	4,4
Kovács-, lakatos-, géplakatossegéd	103 357	6 866	6,6	2 884	2,8
Kőművessegéd	64 178	22 999	35,8	8 861	13,8
Könyv- és könyvnyomdászsegéd	11 959	468	3,9	219	1,8
Mészáros- és hentessegéd	17 839	2 228	12,5	1 194	6,7
Molnársegéd	26 612	1 363	5,1	681	2,8
Péksegéd	13 396	1 359	10,1	567	4,2
Szabó- és szűrszabósegéd	38 848	3 204	8,2	1 229	3,2
Szűcssegéd	3 496	241	6,9	95	2,7
Takács-, posztó- stb. segéd	8 063	145	1,8	81	1,0
Egyéb ipari ágagnál segéd	261 488	11 896	4,6	5 532	2,1
ÖSSZESEN	738 615	69 545	9,4	29 484	4,0

Munkaviszályok, kollektív akciók, erőszak

Charles Tilly (1929–2008) a kollektív akciók történeti szociológusa

- The Rebellious Century, 1830–1930 (1975) Sztrájkok Franciaországban 1830–1964
  - Az adatok 1880-as évektől megbízhatóak, a sztrájkok 1864-ig illegálisak, 1885-től jelentik rendszeresen
  - Az 1880-as évek előtt alternáció a sztrájk és kollektív erőszak között, azután inkább együtt járnak. Szerinte a nagy francia sztrájkhullámok (1869–70; 1880–82; 1890–93; 1899–1900; 1906; 1919–20) együtt jártak a politikai participáció kiterjesztéséért folytatott küzdelmekkel, akkor is, ha közvetlenül napi gazdasági érdekekért folytak. (Ezt sokan vitatták!) Tillyt a politikai aspektus érdekelte igazán
  - Összehasonlító adatbázisok a kollektív akciókról Nagy-Britanniára, Németországra, Olaszországra
  - Statisztikai adatsorok elemzésével összefüggések kutatása a konjunktúraciklusokkal, élelmiszerárakkal, bűnözéssel, öngyilkossággal

Sztrájk és kollektív erőszak Franciaországban (Tilly, 1975.)

Source: Edward Shorter and Charles Tilly, *Strikes in France, 1830 to 1968* (New York: Cambridge University Press, 1974).

Average Number of Strikes in France, for Five-Year Intervals, 1830-1964.

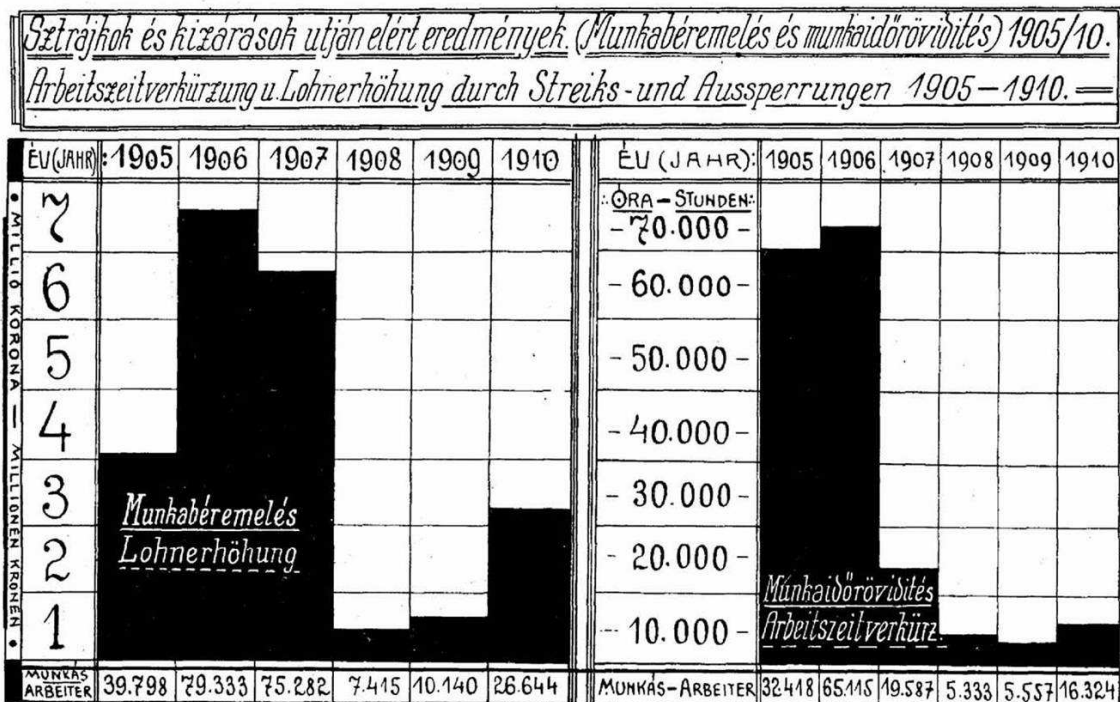
Sztrájkjog Magyarországon

- Az 1884. évi ipartörvény ugyan nem fogalmazott egyértelműen, de nem tiltotta explicit módon a munkafeltételek javítására irányuló összebeszéléseket (belügyminiszteri rendeletek próbálták korlátozni!)

- BM 55 154/1904; Kereskedelmi Minisztérium 73 078/1904 sz. rendeletei: „téves úton járnánk, ha a sztrájkok orvoslását a tömeges munkabeszüntetés tilalmában, vagy pláne megtorlásában keresnénk. A szerződésileg elvállalt munkát mindenkinek teljesíteni kell, de mindenki szabadon határozhatja el, hogy bizonyos feltételek mellett munkát vállaljon-e, és senki oly munka vállalására nem kényszeríthető, amelynek feltételeit kielégítőnek nem találja. A nagyipar viszonyai között ez a jog a munkás számára testet csak úgy ölthet, ha a munkavállalás megtagadását társainak mennél nagyobb számával egyetértőleg határozza el, és a munka feltételeinek módosítására irányuló ilyen összebeszélés a mai gazdasági életnek jogos és törvényes eszköze, amelytől a munkást megfosztani annyi volna, mint őt védtelenné tenni a munkaadóval szemben.”
- KM 87 906/1904. rendelet előírta a sztrájkokra vonatkozó statisztikai adatgyűjtést.

Sztrájkok és [kizárások] Magyarországon a 20. sz. elején (*rendőrségi és a **munkásmozgalmi kimutatások)

1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910
*4	19	32	38	183	**346 [36]	652 [70]	488 [133]	251 [71]	181 [32]	162 [27]
		50% siker, 38% rész- leges siker			17% siker, 53% rész- leges siker	31% siker, 48% rész- leges siker				

Sztrájk történelmi esettanulmányok

- Az 1904. évi vasutassztrájk és a kormányzati beavatkozás
- 1907. évi gazdasági válság. Munkálatók a kollektív szerződések megkötése ellen. Kizárások (amikor a munkáltató nem engedi be dolgozni a munkásokat) száma a tetőponton
- A sztrájk sikerét a szakszervezet munkabéremelésben és a munkaidő rövidítésben méri. 1908-tól mind a sztrájkok, mind a sztrájkokban résztvevő munkások száma radikálisan csökken, ahogy a sikeresen elnyert munkabéremelés és munkaidő-csökkentés is. Zuhan a sztrájk által elvesztett munkanapok száma is. (Kifizetett munkanélküli segélyek összege szintén 1908-ban tetőzik.) 1908-tól csökken a szakszervezeti tagok létszáma (a vasúti munkások szövetségét fel is oszlatták)
- 1912. május 23. „vérvörös csütörtök”. Sztrájk és kollektív erőszak

A sztrájkoló budapesti munkások aránya a gyártelepek mérete alapján (1912. május 23)

	Gyárak száma	Munkások száma	Hiányzó munkások	%
1000 fő felett	16	31 942	13 254	41,5
500–1000 fő	21	15 127	7476	49,4
200–500 fő	71	20 724	9010	43,5
100–200 fő	70	9 941	4946	49,8
ÖSSZESEN	178	77 734	34 686	44,6

Az 1912. május 23-24-i sztrájk, tüntetés és kizárás „forgatókönyve”

- A választójogi vitában a parlamenti ellenzéki obstrukció letörése
- Az SZDP május 22-i sztrájk- és tüntetési felhívása (az építő-, fa-, festő-, vas- és fémmunkások, nyomdászok szakszervezete csatlakozik)
- A vasművek és Gépgyárak Egyesülete, az építési vállalkozók és kőművesmesterek szövetsége a munkabeszüntetők kizárását ígéri
- Budapest rendőrkapitánya a felvonulást és a népgyűlést nem engedélyezi
- 1912. máj. 23. A felvonulók kísérlete a parlamenthez eljutásra, a karhatalom és a katonaság ezt fegyveresen megakadályozza
- Este az SZDP a sztrájk beszüntetésére szólít fel
- 1912. május 24-én a Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete 2 hétre kizárja a munkásokat
- A kizárt angyalföldi munkások kollektív erőszakkal tiltakoznak. Újabb összecsapások a rendőrséggel és katonasággal
- Az SZDP vezetői tárgyalásokat ígérnek a munkaadók szövetségeivel. Népgyűlés a Zöld Vadászbán 11. órakor (VI. Hermina u. 47). Szakszervezetek kérésére a munkaadók (a kormány óhajához illően) megszüntetik a kizárást

Irodalom

- Rézler Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867–1914. Bp. 1945. 161–177; 198–221.
- Gyáni Gábor: A szociálpolitika múltja Magyarországon. Bp. 1994.
- Bódy Zsombor: Az ipari munka társadalma. Bp. 2010. 33–91; 143–160.
- Tomka Béla: Európa társadalomtörténete a 20. században. Bp. 2009. 273–294.
- Ulicska László: A munkanélküliség feltalálása Magyarországon. A munkanélküliség fogalmának recepciója a magyar társadalomban. *Korall* 5–6. 2001. ősz-tél, 37–49.
- Pogány Ágnes: Munkabérek a két világháború közötti Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 1989.
- Gyáni Gábor: Fővárosi zavargások a dualizmus évtizedeiben. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 3. Társadalmi konfliktusok. (Szerk. Á. Varga László) Salgótarján, 1991. 345–354.
- Papp Gábor: Sztrájkoló vasutasok a századfordulón. In: Generációk a történelemben. Rendi társadalom – polgári társadalom 21. (Szerk. Gyáni Gábor, Láczy Magdolna) Nyíregyháza, 2008. 269–279.
- James C. Scott: Az ellenállás hétköznapi formái. (Ford. Kiss Anna) *Replika*, 23–24. 1996. december, 109–131.
- Charles Tilly: Alávetés, ellenszegülés, behódolás ... diskurzus. *Replika*, 23–24. 1996. december, 131–141.
- Tilly, Charles, Tilly, Louise, Tilly, Richard: *The Rebellious Century 1830-1930*. Cambridge, 1975.
- Van der Linden, Marcel: Charles Tilly's Historical Sociology. *International Review of Social History*, 2009. 237–274.